

MEHRİBAN EYYUBOVA

Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin
Beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının dosenti,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
(mehraban_e@yahoo.com)

MÜHARİBƏ CİNAYƏTLƏRİNƏ GÖRƏ VƏZİFƏLİ ŞƏXSLƏRİN MƏSULİYYƏTİ: YURİSDİKSIYA PROBLEMİ

Açar sözlər: müharibə cinayətləri, vəzifəli şəxslər, beynəlxalq məsuliyyət, insan hüquqları, dövlət immuniteti, beynəlxalq müdafiə, dövlətlərin məsuliyyəti, beynəlxalq tribunal.

Ключевые слова: военные преступления, должностные лица, международная ответственность, права человека, государственный иммунитет, международная защита, ответственность государств, международный трибунал.

Keywords: war crimes, officials, international responsibility, human rights, government immunity, international protection, responsibility of governments, international tribunal.

Müasir beynəlxalq hüquqda yüksək vəzifəli şəxslərin, dövlət başçıları və s. vəzifəli şəxslərin barəsində xarici məhkəmələrin yurisdiksiyasına qarşı konkret immunitetləri təsbit edilir. Beynəlxalq hüququn bu norması, beynəlxalq hüquq sisteminin mövcudluğu və dövlətin bu sistemin əsas subyekt kimi tanınması ilə praktiki olaraq eyni zamanda formalaşmışdır. XX əsrə qədər dövlətin suverenliyi mütləq və tamamilə sarsılmaz hesab edilirdi, müvafiq olaraq, dövlətin yüksək vəzifəli şəxslərinin immunitetləri də mütləq hesab edilirdi (1).

Ancaq müasir dövrdə xarici cinayət yurisdiksiyasından dövlətin vəzifəli şəxslərinin immuniteti haqqında məsələ özünə əhəmiyyətli diqqəti cəlb edərək beynəlxalq cəmiyyətin müasir şəraitində xüsusi aktualıq kəsb etməyə başlamışdır.

Belə tendensiya bir çox məsələlərdə insan hüquqlarının müdafiəsi institutunun inkişafı ilə bağlıdır və müvafiq olaraq, insanın kobud və kütləvi şəkildə hüquqlarının pozulmasına tolerantlığının azalması, terrorizmlə mübarizə, transsərhəd cinayətkarlıq, korrupsiya, maliyyə vəsaitlərinin yuyulması kimi məsələlər bu səbəblər sırasındadır. Belə olan təqdirdə, dövlətin suverenliyi beynəlxalq normaların sistemində öz mütləqliyini və birinciliyini itirmişdir. Artıq birinci plana insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüququn normaları çıxmışdır. Çoxsaylı hadisələr göstərdi ki, dövlətin birinci şəxsləri onlara verilmiş immunitetlərdən ölkə əhalisinin hüquqlarının kobud pozuntuları vasitəsilə öz şəxsi hədəflərinin nailiyyəti məqsədi ilə istifadə etmişlər. Cəmiyyət həmin şəxslərin rəsmi statusundan, vəzifəsindən asılı olmayaraq, daha bu cinayətləri törədən şəxslərin cəzasızlığı ilə barışmaq istəmir.

Yüksək vəzifəli şəxslərin immunitetləri ilə bağlı problemlər yalnız elmi və ictimai müzakirələrdə yox, həm də dövlət və məhkəmə, praktikasında da geniş vüsət almağa başlamışdır. Çilinin keçmiş diktatoru general Augusto Pinoçetin məsuliyyətə cəlb edilməsi, həmçinin Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən 11 aprel 2019-cu ilədək Sudanın prezidenti olmuş Ömər Həsən əl-Bəşirin həbs orderinin verilməsi bu istiqamətdə əsas təkanlardan olmuşdur.

Ümumiyyətlə, dövlətlərin yüksək vəzifəli şəxslərinin immunitetinin tədqiqi beynəlxalq hüquqda “vəzifəli şəxs” anlayışının izahı ilə bilavasitə bağlıdır. Buna görə də, beynəlxalq hüquqda və

zifəli şəxs anlayışının izah edilməsi bu istiqamətdə mühüm əhəmiyyət kəsb edən birinci məsələdir.

Beynəlxalq hüquq "dövlətin vəzifəli şəxsləri" ifadəsinə anlayış vermir. Bu məsələyə aydınlıq gətirilməsi üçün "*ratione materiae*" və "*ratione personae*" immunitetləri arasında fərq qoyulur. *Ratione materiae* vəzifəli şəxsin səlahiyyət müddətinin qurtarmasından sonra da mövcudluğunu davam etdirir, *ratione personae* isə həmin səlahiyyətlərin sonuna kimi qalır və müvafiq vəzifəli şəxsə verilir. *Ratione materiae* immunitetinə malik olan dövlətin vəzifəli şəxsləri qrupu nəzəri baxımdan o qədər genişdir ki, vəzifəli şəxslərin daha geniş dairəsini əhatə edir.

Cinayət hüququnda hüquq tətbiqi nöqteyi-nəzərindən bir sıra sənədlər mövcuddur, hansılar ki, qısa formada bu dar yanaşmanı ifadə edirlər. Birincisi, Nürnberq Beynəlxalq Hərbi Tribunalı Nizamnaməsinin 7-ci maddəsində qeyd edilir ki, cavabdehlərin rəsmi vəziyyəti, onların dövlət başçıları və ya hökumət departamentlərinin məsuliyyətli vəzifəli şəxsləri kimi olmasından asılı olmayaraq, həmin şəxsləri heç bir məsuliyyətdən azad etmir (2). Nürnberq Tribunalının Nizamnaməsi və Tribunalın qərarı ilə tanınmış beynəlxalq hüquq prinsiplərinin hazırlanması vaxtı "məsuliyyətli vəzifəli şəxslər" ifadəsi belə izah edilmişdi ki, bu termin yüksək vəzifə tutan və "böyük məsuliyyət" daşıyan şəxsləri nəzərdə tutur.

Bundan başqa, "rəsmi vəzifəli şəxs" termini öz ölkəsinin hökumətində xidmətdə olan məsuliyyətli vəzifəli şəxsə aiddir. Müvafiq olaraq, Nürnberq Tribunalının III Prinsipində "məsuliyyətli hökumət vəzifəli şəxsi"ndən söhbət gedir (3). Öz növbəsində, Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiyanın 4-cü maddəsi cinayət məsuliyyəti daşıyan şəxslərin sırasına ölkə konstitusiyası üzrə məsul olan "vəzifəli şəxsləri" də aid edir (4).

Bundan başqa, Beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərə qarşı cinayətlərin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiyanın 1-ci maddəsi beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərin dairəsini müəyyən edir. Bura dövlət başçısı, hökumət başçısı və ya xarici işlər naziri, həmçinin dövlətin istənilən nümayəndəsi və ya vəzifəli şəxsi aiddir, hansı ki, beynəlxalq hüquqa

uyğun olaraq onun şəxsiyyətinə, azadlığına və ləyaqətinə istənilən hücumdan xüsusi müdafiə hüququna malikdir (5). Daha yüksək səviyyədə beynəlxalq hüquqazidd əməllər üçün dövlətlərin məsuliyyəti hüququ vəzifəli şəxslərin daha geniş dairəsini əhatə edir.

Beynəlxalq hüquqda məsuliyyət institutu beynəlxalq hüquq normalarının səmərəliliyinin artırılmasına xidmət edir. Dövlətin beynəlxalq hüquqi məsuliyyətinin yaranmasının əsası həmin dövlət tərəfindən beynəlxalq hüquq normalarının pozulmasıdır. Bütövlükdə, beynəlxalq hüquq pozuntusu deyərəkən beynəlxalq hüquq iştirakçılarının beynəlxalq hüquqa riayət etməməsi və belə hərəkətlər nəticəsində beynəlxalq ictimaiyyətə zərər vurulması nəzərdə tutulur. (məsələn, beynəlxalq müqavilələr üzrə öhdəliklərin pozulması və s.).

Dövlətin istənilən orqanının davranışına, həmin orqanın qanunverici, icra, məhkəmə hakimiyyətinə aid edilməsindən, mərkəzi və ya yerli orqan olmasından və digər dövlət funksiyalarını icra etməsindən asılı olmayaraq, beynəlxalq hüquq üzrə bu dövlətin əməli kimi baxılır. 2001-ci il tarixli Dövlətlərin beynəlxalq hüquqazidd əməllər üzrə məsuliyyəti ilə bağlı Sənədə əsasən "dövlətin istənilən orqanının davranışı həmin dövlətin əməlidir" normasını təsdiq edilmişdir (6).

Bir halda ki, "orqan" anlayışı dövlətdaxili hüquq üzrə belə statusa malik istənilən şəxsi və ya təsisatı ehtiva edir, "dövlətin vəzifəli şəxsi" termini dövlətin məsuliyyəti məqsədləri üçün faktiki olaraq yalnız dövlətin rəsmi orqanını yaradan şəxsləri deyil, həmçinin dövlət hakimiyyətinin elementlərini həyata keçirən şəxslər və ya təsisatları nəzərdə tutur. Bu termin həmçinin şəxsləri və ya bir qrup insanları daxil edə bilər, hansılar ki, faktiki olaraq dövlətin göstərişləri üzrə və ya onun rəhbərliyinin və ya nəzarəti altında hərəkət edirlər və ya o şəxslər və ya bir qrup insanlar, hansılar ki, özü olmadığı halda və ya rəsmi hakimiyyətin öz səlahiyyətlərini icra edə bilmədiyi vaxtı hakimiyyətin elementlərini həyata keçirirlər.

Müxtəlif vaxtlarda qəbul edilmiş beynəlxalq hüquqi aktlarda vəzifəli şəxs termininə fərqli yanaşma və anlayışlar verilmişdir. Həmin beynəlxalq hüquqi aktlardan bəzilərinə baxaq. Transmilli cinayətkarlıqla mübarizə haqqında 2000-ci il

BMT Konvensiyasında “publik vəzifəli şəxs” anlayışından istifadə edilir. Bu anlayışa görə, iştirakçı-dövlətin milli qanunvericiliyində müəyyən edildiyi kimi hər hansı publik xidmət göstərən və cinayət qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən vəzifəli şəxs nəzərdə tutulur (md. 8) (7). Korrupsiya ilə mübarizə haqqında 2003-cü il Konvensiyasında “vəzifəli şəxs” dedikdə, iştirakçı-dövlətin qanunvericilik, icra, məhkəmə və inzibati orqanlarında daimi və müvəqqəti əsasda, əməyi ödənilən və ödənilməyən əsasda hər hansı bir vəzifə tutan istənilən təyinatlı və ya seçkili şəxs, həmçinin həmin dövlətin milli qanunvericiliyinə görə publik xidmətlər göstərən istənilən şəxs nəzərdə tutulur. Onun da qeyd edək ki, bu Konvensiyada vəzifəli şəxs anlayışı ilə bağlı iki fərqli termindən istifadə edilir – “xarici publik vəzifəli şəxs” və “publik beynəlxalq təşkilatın vəzifəli şəxsi”. Birinci anlayış aydındır, ikinci anlayışa isə konvensiyada belə tərif verilir – beynəlxalq təşkilatın adından çıxış edən, onun tərəfindən səlahiyyətləndirilən beynəlxalq mülki xidmətçi (md. 2) (8).

Beynəlxalq komməriya əqdlərində xarici vəzifəli şəxslərin satın alınması ilə mübarizə haqqında 1997-ci il Konvensiyasında “xarici dövlətin vəzifəli şəxsi” ifadəsinə belə anlayış verilir - xarici dövlətin qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanlarında seçkili və ya təyinatlı vəzifə tutan istənilən şəxs, həmçinin xarici dövlət, dövlət agentliyi və müəssisəsi üçün dövlət funksiyalarını həyata keçirən istənilən şəxsdir (md. 1.4.).

Korrupsiyaya görə cinayət məsuliyyəti haqqında Konvensiya “dövlətin vəzifəli şəxsi” anlayışından istifadə edir. Bu anlayışa “dövlət qulluqçusu”, “vəzifəli şəxs”, “mer”, “nazir”, “hakim” ifadələri daxildir, hansıların ki, funksiyaları dövlətin milli hüququ, o cümlədən cinayət qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur (md. 1). Hesab edirik ki, bu Konvensiyada “dövlətin vəzifəli şəxsi” anlayışı aydın şəkildə ifadə edilməmiş və daha çox müxtəlif vəzifələri ifadə edən terminlərin qeyri-müəyyən şəkildə izahını əhatə edir.

Korrupsiya ilə mübarizə haqqında Amerikaa-rası Konvensiya “dövlət məmuru” terminindən istifadə edir. Konvensiyada adıçəkilən terminə belə anlayış verilir – daimi və ya müvəqqəti əsasda fəaliyyət göstərərək ictimai funksiyaları icra edən, tə-

yin edilən və ya seçilən istənilən şəxsdir (9).

Beynəlxalq hüquqda “vəzifəli şəxs” anlayışı ilə bağlı məsələləri tədqiq edərkən bu kateqoriyadan olan şəxslərin yurisdiksiya altına düşməsi məsələsinə də aydınlıq gətirilməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

Dövlətin vəzifəli şəxsi barəsində xarici cinayət yurisdiksiyasından immunitetə istinad edilməsi üçün, bu şəxs *prima facie* başqa dövlətin yurisdiksiyasına aid olmalıdır. Həbs orderi haqqında iş üzrə BMT Beynəlxalq Məhkəməsi qeyd etmişdi ki, yurisdiksiya barəsində qərar çıxarılandan sonra immunitet məsələsinə baxmaq məntiqi olardı, halbuki, Məhkəmə burada yurisdiksiya haqqında heç bir qərar çıxarmadan immunitet problemlərinə baxmışdır. Milli və ya beynəlxalq hüquq sisteminə, fərqi yoxdur, dövlət tərəfindən yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi onun suveren hakimiyyətinin ifadəsidir. Bu elə bir vasitədir ki, hansının ki, köməyilə hüquq funksional və hüquqi qüvvəyə malik olur.

Analitik olaraq, bu hakimiyyətin üç növü yurisdiksiyanı özündə ehtiva edir: a) göstəriş yurisdiksiyanı; b) hüquq tətbiqi yurisdiksiyanı və c) məhkəmə yurisdiksiyanı. Göstəriş yurisdiksiyanın zərurəti qətnamələrin çıxarılmasını nəzərdə tutur. Bu, konkret şəxslərə, fəaliyyət növlərinə və ya şəraitə tətbiq edilən dövlətin maddi qanunları qəbul etmək səlahiyyətidir. Qanun tətbiqi yurisdiksiyası konkret şəraitdə və ya əşyalar barəsində, konkret şəxslər barəsində qanunu tətbiq etməyə və inandırmaq və ya öz qanunlarına riayət etməyə və ya riayət etməmə üçün kompensasiyanı verməyə məcbur etmək məqsədi ilə öz resurslarını seçməyə dövlətin qabiliyyətini nəzərdə tutur. Məhkəmə yurisdiksiyası, bir sıra şəxslər, hadisələr və ya əşyaları məhkəmədə işə baxılması proseduru-na tabe etməklə bağlı dövlətin səlahiyyətini ehtiva edir. Məhkəmə qərarı hüquqlar haqqında bəyanata və şəxsi maraqların müdafiəsinə səbəb olur. Yurisdiksiyanın bu üç növü qanunverici, nümayəndəli və icraçı yurisdiksiya kimi də adlanır.

Yurisdiksiyanın bu üç növünün arasında ayırıcı xətt çox nisbi xarakter daşıyır, hansı ki, göstəriş və qanun tətbiqi yurisdiksiyasının arasında müxtəlifliklərin müəyyən edilməsi zamanı üzə çıxır. Məhkəmə yurisdiksiyası təkmilləşdirilmiş qa-

nun tətbiqi yurisdiksiyası kimi qəbul edilir. Dövlət, məhkəmədə işə baxılması vasitəsilə hərəkətləri təşəbbüs edərək və başqa yolla öz qanunlarını tətbiq edir. Ancaq məhkəmə yurisdiksiyası bütün vəziyyətlərdə və ciddi qanun tətbiqi hədəflərinin nailiyyəti üçün tətbiq edilmir. Adətən dövlətin daxilində məhkəmə yurisdiksiyasının predmeti olan məsələlər, nəyin qanunla müəyyən edilməsi məsələsindən doğur. Şəxsi konkret cinayət üçün mühakimə edirlər, çünki həmişə belə davranışı qadağan edən qanun var. Dövlət öz ərazisində məcburiyyət üçün yurisdiksiyalara malik olmazdı, əgər onda yurisdiksiyanın *prima facie* qanunlar qəbul etmək səlahiyyəti yoxdursa.

Vurğulamağa dəyir ki, qanun tətbiqi yurisdiksiyası prinsip etibarilə dövlətin şəxsi ərazisi ilə məhdudlaşdırılmışdır. Hərçənd, ola bilər ki, dövlət, onun ərazisi hüdudlarından kənarında olan şəxs barəsində öz məhkəmə yurisdiksiyasını effektiv şəkildə realizə etməyə qadir deyil. Heç nə ona başqa vasitələrin köməyi ilə məcburi icra üçün müraciət etməyə mane olmur, həmçinin müvafiq məsələ ilə bağlı istənilən başqa dövlətlə əməkdaşlıq etməyə.

Bununla belə, fərqlər praktiki və hüquqi əhəmiyyətə malikdir. İmmunitet məqsədləri üçün problemin təyini bəzən ona əsaslanıla bilər ki, bu yurisdiksiya göstəriş, məhkəmə və ya qanun tətbiqi yurisdiksiyasıdır (10).

Artıq qeyd etdiyimiz kimi vəzifəli şəxs anlayışının müəyyənliyində yurisdiksiya xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələdir, lakin qeyd etmək lazımdır ki, konkret olaraq cinayət yurisdiksiyasının müəyyən edilməsi bu anlayışın xarakterik xüsusiyyətlərinin açılmasında xüsusi önəm kəsb edir.

D.V.Bovet hesab edir ki, yurisdiksiyanın "cinayət" və ya "mülki" təyini əsl fərqi dəqiq xarakterizə edə bilmir, hansında ki, əmr verən dövlət öz müstəsna hüququnu konkret davranışa nəzarət etməyə həyata keçirə bilər (11). Ola bilsin ki, bu elə vəziyyətlərdə düzgün hesab edilir ki, beynəlxalq hüquq üzrə cinayətlər milli səviyyədə mülki iddialara gətirib çıxarır. Mülki hüquq sistemlərində şəxsi tərəflər məhkəmədə cinayət işinə baxılması zamanı mülki-hüquqi kompensasiyaya görə müraciət edə bilərlər.

Başqa hadisələrdə "mülki" hesab olunan qanunvericilik, necə ki bu anti-inhisar qanunverici-

liyi ilə baş verir, öz təsirinə görə cinayət və məcburi ola bilər. Hazırkı tədqiqat işində "xarici cinayət yurisdiksiyası" haqqında söhbət gedir. Ancaq formal şəkildə təsvir toxunulmuş məsələlərin tam həcmdə, aydın şəklini verə bilmir. Həqiqətən, mülki məhkəmə icraatından yaranan presedent hüququ cinayət prosesi üçün münasib olan məsələləri əhatə edə bilər. Biz bu tədqiqat işində əsasən şəxsin cinayət törədilməsi ilə bağlı xarici məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşməsi kontekstindən immunitet məsələsinə aydınlıq gətirilməsinə cəhd göstərmişik.

Beynəlxalq hüquq, bir qayda olaraq, cinayət yurisdiksiyasını territorial hesab etdiyindən, bu, demək olar ki, heç bir milli hüquq sisteminə eks-territorial hüquq pozmalara öz tətbiqini aid etməyə mane olmur (12). Beynəlxalq hüquqda cinayət yurisdiksiyası üçün əsaslar yaradan beş prinsip mövcuddur: a) ərazi prinsipi; b) vətəndaşlıq prinsipi (aktiv hüquq subyektliyi prinsipi); c) passiv hüquq subyektliyi prinsipi; d) qoruyucu prinsip və e) universal prinsip.

Ərazi yurisdiksiyası cinayətin törədilməsi yeri-nə istinad edən yurisdiksiyanı müəyyən edir. Bu yurisdiksiya subyektiv və ya obyektiv ola bilər. Birinci hadisəni əhatə edir, hansı ki, dövlətin ərazisində başlanmışdır və onun hüdudları xaricində başa çatmışdır. İkinci halda isə insident və ya hadisə dövlətin ərazisi xaricində başlayır və onun daxilində qurtarır.

Vətəndaşlıq prinsipi, təqibi həyata keçirən dövlət və vətəndaş arasında mövcud şəxsi əlaqəyə əsaslanan yurisdiksiyanı müəyyən edir, hərçənd ki, cinayət vətəndaş tərəfindən xaricdə törədilə bilər.

Passiv hüquq qabiliyyəti prinsipi zərərçəkmişin vətəndaşlığına istinad edən yurisdiksiyanı müəyyən edir. Uzun müddət ziddiyyətli hesab edilən bu prinsip hal-hazırda nisbətən az etirazlarla qarşılaşır, ən azı hüquq pozmaların konkret kateqoriyasına aid məsələlərdə. Xüsusilə də, terrorizmlə mübarizəyə yönəlmiş sənədlərdə bu məsələyə yer ayrılır.

Qoruyucu prinsip milli maraqlar üzərində yurisdiksiyanın əsasını qoyur, hansına ki, zərər xaricdə edilmiş hüquq pozma ilə vurulmuşdur. Öz ərazisinin daxilində iqtisadi nəticələrə istinad qoruyucu prinsipi obyektiv ərazi yurisdiksiyasından fərqləndirir.

Universal prinsip *locus delicti*-dən və qanunu pozanın və qurbanın vətəndaşlığından asılı olmayaraq ümumi narahatlığa səbəb olan tanınmış qanunu pozmanın xarakterinə istinad yolu ilə yurisdiksiyanı müəyyən edir. Piratlıq bu yurisdiksiyaya tipik nümunədir. Henry Veyaton hesab edir ki, "piratın *jure gentium* tutula bildiyi və milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq və yaxud da, heyətində və ya heyətinə qarşı cinayət törədilən gəminin milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, istənilən dövlət tərəfindən məhkəməyə verildiyi səbəb bu əməlin bütün dövlətlərin yurisdiksiyası altına düşə bilməsi ilə bağlıdır (13).

Universal yurisdiksiyanın tətbiq edildiyi başqa hallar da mövcuddur. Klassik hüquq şərhçiləri xüsusilə ciddi cinayətlərin günahkarlarının mümkün təqibini yalnız ərazisində cinayət törədilən dövlətdə yox, həmçinin həmin cinayətkarların sığınacaq axtardıqları ölkədə təqibini də mümkün hesab edirdilər (14). Bu nöqtəyi-nəzərə əsaslanaraq, dövlət, *aut dedere aut judicare* maksimumu uyğun olaraq ekstradisiya və ya məhkəmə təqibi gözlənilən cinayətkarı həbs etməlidir.

Bu yanaşmanın müasir ifadəsi bir sıra çoxtərəfli sənədlərdə, xüsusilə beynəlxalq terrorizmə aid olan sənədlərdə öz təsbitini tapmışdır. Hava gəmilərinin qanunsuz tutulması ilə mübarizə haqqında Haaqa Konvensiyasının 4.2-ci maddəsinə əsasən hər bir razılığa gələn tərəf bütün zəruri tədbirləri görürlər ki, cinayət üzərində öz yurisdiksiyasını təyin etsinlər (15).

Qeyd edilən beynəlxalq hüquqi aktların müddəaları bir tərəfdən iştirakçı-dövlətlərə bir və ya bir neçə yurisdiksiya əsasında öhdəlik müəyyən edirsə, digər tərəfdən, ərazisində cinayətkar gizlənən dövlətə həmin cinayətkarı məhkəməyə vermək öhdəliyinə riayət etməyə məcbur edir. Bu forma kvazi universal yurisdiksiya adlandırılmışdır (16).

Bu əsaslar dövlətlərin təcrübəsində müxtəlif səviyyələrdə qəbul edilsə də, dövlət bu prinsiplərdən və ya onların uyğunluğunda öz yurisdiksiyasını təyin edə bilər. Məsələn, terrorizmlə mübarizə haqqında müxtəlif konvensiyalar dövlətə öz yurisdiksiyasını müəyyən etməyə bir neçə əsas verir. Məsələn, Bomba terrorizmi ilə mübarizə haqqında beynəlxalq Konvensiyanın 6-cı maddəsi; Terrorizmin maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə

haqqında beynəlxalq Konvensiyanın 7-ci maddəsinə qeyd etmək olar.

Beynəlxalq hüquqda vəzifəli şəxslərin immuniteti ilə bağlı məsələlərin tədqiqi zamanı daim diqqət mərkəzində olan məsələlərdən biri beynəlxalq cinayətlərlə bağlıdır. Məhz bu kateqoriya cinayətlər adətən dövlət başçıları və ya dövlətin digər vəzifəli şəxsləri tərəfindən törədilir və belə cinayətlərə dair beynəlxalq hüquqi aktlarda həmin şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb-edilib-edilməməsi ilə bağlı normalar təsbit edilir.

Beynəlxalq cinayətin anlayışı ilə bağlı beynəlxalq hüquq aləmində mövcud olmuş diskussiyalara baş vurmada qeyd edək ki, ümumi anlamda beynəlxalq cinayət deyərək, bu və ya digər dövlətin beynəlxalq ictimaiyyətə qarşı yönəlmiş, beynəlxalq hüququ ciddi şəkildə pozması nəzərdə tutulur.

Beləcə, dövlətlərin məsuliyyətinin faktiki əsası kimi onların beynəlxalq cinayətlər törətməsi çıxış edir. Bu məsələ ilə bağlı Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının hazırladığı və BMT Baş Məclisinin qətnaməsi ilə təsdiqlənən 2001-ci il tarixli Dövlətlərin beynəlxalq hüquqazidd əməllər üzrə məsuliyyəti ilə bağlı Sənədi qeyd etmək lazımdır. Bu sənədə müvafiq olaraq, beynəlxalq məsuliyyət ümumi beynəlxalq hüququn imperativ normasından doğan öhdəliyin dövlətlər tərəfindən ciddi şəkildə pozulması zamanı meydana çıxır (17).

Beləliklə, beynəlxalq hüquqda vəzifəli şəxs anlayışının izahı ilə bağlı qeyd etdiklərimizi ümumiləşdirib belə qənaətə gəlirik ki, tarixi şəraitin dəyişməsi, konkret desək, qloballaşma, insan hüquqlarına diqqətin artırılması, müharibələrdə kütləvi şəkildə insanların məhvi kimi məsələlər artıq bütün dövlətlərdə vəzifə və statusundan asılı olmayaraq, cinayətkarlara qarşı vahid bir fikrin formalaşmasına – yəni, “şəxs cinayət törədibsə, o artıq ölkə başçısı yox, cinayətkardır, cinayətkar isə məsuliyyətə cəlb edilməli və cəzalandırılmalıdır” ideyasının bərqərar olmasına gətirib çıxarmışdır. Bu tendensiyanın əsas məqsədi cinayətkarlıqla effektiv mübarizə və cinayət hallarının gələcəkdə baş verməsinin qarşısının alınmasıdır.

Beynəlxalq hüquqda vəzifəli şəxs anlayışı konkret olaraq müəyyən edilməmişdir, yəni bu anlayışla bağlı nə beynəlxalq hüquqi aktlarda, nə də beynəlxalq hüquq doktrinasında vahid fikir

formalaşmamışdır. Bu isə öz növbəsində, konkret nəzəri və praktiki problemlərə yol açır, milli hüquq sistemlərində vəzifəli şəxslərin immunitet və imtiyazları ümumilikdə bu kateqoriya şəxslərin hüquqi statusu ilə bağlı dövlətdaxili qanunvericiliyin işlənilməsində və məhkəmə proseslərində həmin normaların tətbiqində ciddi problemlər yaradır. Lakin bütün yanaşmalarda bu an-

layış üçün ümumi olan xüsusiyyətlər var. Burada söhbət, ilk növbədə, yurisdiksiya məsələsindən gedir, başqa sözlə desək, dövlətin vəzifəli şəxsinin xarici məhkəmə yurisdiksiyasına aid edilib-edilməməsindən söhbət gedir. Məhz yurisdiksiya əlamətinin izahı vəzifəli şəxsin cinayətkar kimi məsuliyyətə cəlb edilib-edilməməsinə aydınlıq gətirməyə imkan verir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. O'Keefe Roger. International Criminal Law. Oxford University Press, 2015, p. 428.
2. Pedretti Ramona. Immunity of Heads of State and State Officials for International Crimes. Martinus Nijhoff Publishers, 2014, p. 235.
3. Ndiva Kofele-Kale. The International Law of Responsibility for Economic Crimes: Holding State Officials Individually Liable for Acts of Fraudulent Enrichment. Routledge, 2016, p. 320.
4. Horvitz Leslie Alan, Christopher Catherwood. Encyclopedia of War Crimes and Genocide. Infobase Publishing, 2014, p. 525.
5. Barker J. Craig. The Protection of Diplomatic Personnel. Routledge, 2016, p. 24.
6. Evans D. Malcolm. Blackstone's International Law Documents. Oxford University Press, 2015, p. 515.
7. Barker Craig, John Grant. International Criminal Law Deskbook. Routledge, 2013, p. 172.
8. Carr Indira, Jae Sundaram. International Trade Law Statutes and Conventions 2016-2018. Taylor & Francis, 2016, p. 507.
9. http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_B-58_against_Corruption.asp
10. http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf
11. Bowett D.W. Jurisdiction: Changing Patterns of authority over activities and resources. British Yearbook of International Law, 1983, Volume 53. p. 22.
12. The Case of the S.S. "Lotus" (France v. Turkey), P.C.I.J. 1927 (Series. A), No. 10, p. 19.
13. Wheaton Henry. Elements of International Law. Little, Brown, 1866, p. 124.
14. Bassiouni M. Cherif. International Extradition: United States Law and Practice. Oxford University Press, 2014, p. 7.
15. Hodgkinson David, Rebecca Johnston. International Air Carrier Liability: Safety and Security. Taylor & Francis, 2016, p. 237.
16. Shaw N. Malcolm. International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Fifth edition. p. 598.
17. Hoffmann Julia, André Nollkaemper, Isabelle Swerissen. Responsibility to Protect: From Principle to Practice. Amsterdam University Press, 2012, p. 127.

Мехрибан Аюбова

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ ЗА ВОЕННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ: ПРОБЛЕМА ЮРИСДИКЦИИ

Резюме

В статье анализируется ответственность должностных лиц за военные преступления, проблема юрисдикции в этой сфере на основе разногласий в юридической литературе и международной практике. Отмечается, что понятие должностного лица в международном праве четко

не определено, т.е. нет единого мнения по этому понятию ни в международно-правовых актах, ни в доктрине международного права. Это, в свою очередь, приводит к конкретным теоретическим и практическим проблемам, создает серьезные проблемы в развитии внутреннего законодательства об иммунитете и привилегиях должностных лиц в национальных правовых системах, в целом, о правовом статусе данной категории лиц и применении этих положений. нормы в суде. Принимая во внимание вышесказанное, в статье предлагается ряд теоретических и практических предложений в этом направлении.

Mehriban Eyyubova

RESPONSIBILITY OF OFFICIALS FOR WAR CRIMES: JURISDICTION PROBLEM

Summary

The article analyzes the responsibility of officials for war crimes, the problem of jurisdiction in this area on the basis of the diversity of views in the legal literature and international practice. It is noted that the concept of official in international law is not clearly defined, ie there is no consensus on this concept in either international legal acts or the doctrine of international law. This, in turn, leads to specific theoretical and practical problems, creates serious problems in the development of domestic legislation on the immunity and privileges of officials in national legal systems, in general, the legal status of this category of persons and the application of these norms in court proceedings. Taking into account the above, the article offers a number of theoretical and practical suggestions in this direction.